

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

הלכות מורא מקדש

איסור קלות ראש ואיך נפנים

הקדמה: מצות עשה ליראה מן המקדש, שנאמר: "ומקדשי תיראו" (ויקרא יט, כו); ולא מן המקדש אפיה ירא אלא ממנו שצוה על יראתו. חכמים הרחיבו ואסרו קלות ראש אף מחוץ להר הבית.

(נ"ד א') משנה: לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח (של הר הבית, מחוצה לו), שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים (שכל השערים מכוונים זה כנגד זה עד פתח בית קה"ק).

(ס"א ב') אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא: הכי אמר רבי יוחנן, לא אמרו (איסור קלות ראש) אלא מן הצופים (שאפשר לראות משם את הר הבית) ולפנים, וברואה (שיכול לראות משם, פרט למקום נמוך), ובשאין גדר (מפסיק בינו להר הבית), ובזמן שהשכינה שורה (שבית המקדש קיים).

תניא: (1) הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב (שלא יהיה פרועו שלפניו או שלאחריו מגולה לצד ירושלים), אלא צפון ודרום. ובגליל צפון ודרום אסור, מזרח ומערב מותר. (2) ורבי יוסי מתיר, שהיה רבי יוסי אומר: לא אסרו אלא ברואה (בית המקדש). (3) רבי יהודה אומר: בזמן שבית המקדש קיים, אסור. בזמן שאין בית המקדש קיים, מותר. (4) רבי עקיבא אוסר בכל מקום.

(ומקשה) רבי עקיבא היינו תנא קמא (שאינו מחלק בין רואה לאינו רואה, ובין בהמ"ק קיים או לא)! (ומתרץ) איכא בינייהו חוץ לארץ (לרבי עקיבא אסור גם בחו"ל).

רבה הוה שדיין ליה לבני (לבנים שישב עליהן להיפנות) מזרח ומערב. אזל אביי, שדנהו צפון ודרום (לראות אי סבירא ליה כרבי עקיבא דאמר בחוץ לארץ נמי קפדינן עלה דמילתא). על רבה תרצנהו. אמר: מאן האי דקמצער לי? אנא כרבי עקיבא סבירא לי, דאמר בכל מקום אסור.

שיטות הראשונים

איסור התפנות כנגד ירושלים: פסקו רוב הראשונים כרבי עקיבא, שאסור לעולם להתפנות בין מזרח למערב, וגם בחוץ לארץ, וכדפסק רבה², ומותר רק בין צפון לדרום. ודעת היראים שאין הלכה כרבי עקיבא אלא כרבי יהודה³. והשו"ע⁴ פסק כרוב הראשונים.

1. רמב"ם (הל' בית הבחירה ז,א).

2. ואביי דאפיך ליבני, לאו משום דסבר דאין הלכה כר"ע, אלא לראות אם במתכוין סדרם כן רבה, אם לאו.

3. דקאי ר' יוחנן כוותיה, דהא ר' יוחנן ורב ואביי (דאמר התם דשדיניהו ניהליה צפון ודרום), כולהו פליגי עליה.

4. או"ח ג,ה. מקורות - ר"ף (הביא הסוגיא, הרי שנוהג גם בזמן שאין בית מקדש, וגם בחו"ל). רמב"ם (הל' בית הבחירה, ז,ט). סמ"ג (עשין קסד). אור זרוע (הל' טהרת ק"ש ותפילה, סי' קלו) בשם רבינו חננאל. רא"ש (סי' כח). רשב"א (ד"ה רבי עקיבא). פסקי רי"ד (ד"ה ת"ר הנפנה). יראים (סי' תט).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

הטלת מי רגלים כנגד ירושלים: כתב הרמב"ם, "וְכָל הַמָּטִיל מַיִם מִן הַצּוֹפִים וְלִפְנֵים - לֹא יֵשֵׁב וּפָנָיו כָּלִפִּי הַקֹּדֶשׁ, אֶלָּא יִסְלַק הַמִּקְדָּשׁ לְצִדְדֵינוּ" וכן פסק השו"ע⁵.

התפנות בבית כסא עם מחיצות: כתב הרשב"א, ומיהו בירושלמי מסיים בה, ובלבד מקום שאין שם כותל, כלומר בבקעה; אבל בבתי כסאות שבבית, אין שם קפידא. וכן כתבו ראב"ד, תוספות, רא"ה, ורא"ש. וכן פסק השו"ע⁷.

האם יש חילוק בין המדינות השונות: מדברי רש"י נראה שבמדינה שהיא צפונה או דרומה של ארץ ישראל, הדין איפכא, דבין צפון לדרום אסור. והרמב"ם כתב, "אֲסוּר לוֹ לְאָדָם לְעוֹלָם שְׂיַפְנָה או שְׂיִישֵׁן בֵּין מִזְרַח לְמַעְרָב, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שְׂאֵין קוֹבְעִין בֵּית הַכֶּסֶּא בֵּין מִזְרַח לְמַעְרָב בְּכָל מְקוֹם, מִפְּנֵי שֶׁהַיֵּכָל בְּמַעְרָב".⁸

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות הנהגת אדם בבוקר, סימן ג)

- ה. אם נפנה במקום מגלה שאין בו מחיצות יכון שיהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון או איפכא, אבל בין מזרח למערב אסור. (וילהטיל מים בכל ענין שרי) (בית יוסף בשם הרמב"ם).
- ז. המטיל מים מן הצופים ולפנים (פי' מקום שיכולים משם לראות הר הבית ומשם והלאה אין יכולים לראות) (רש"י) (לא) ישוב ופניו כלפי הקדש, (אלא לצפון או לדרום) או יסלק הקדש לצדדיו.

5. או"ח ג, ויוצא לדבריהם, שאין איסור בהטלת מי רגלים מן הצופים ולחוץ, אף כשפניו כלפי הקודש. אמנם הגר"א (ס"ק יג, ועיי"ש) נשאר בצ"ע על דברי הרמב"ם (והשו"ע) האלו, שכן מן הירושלמי משמע שאותה מחלוקת הינה גם לגבי המטיל מים, ורבי עקיבא לשיטתו אסור. ונמצא לדברי הגר"א, שאפילו מן הצופים ולחוץ, אם פניו כלפי הקודש, אסור בהטלת מי רגלים. והביאו המשנ"ב (ס"ק יד). וכתב ביה"ל (גה, ד"ה ולהטיל) והמנהג להקל כהשו"ע. ומסתברא דבמקומותינו שהולכים במכנסים ואין דרך לפרוע את עצמו, גם להגר"א יש להקל. מקורות - רמב"ם (הל' בית הבחירה ז, ט).

6. והרמב"ם כתב אין קובעין בית הכסא וכו', ומשמע שסובר שאפילו בית כסא קבוע, שיש לו מחיצות, גם כן אסור. וכן העיר הב"י (וכתב שיש קצת ראייה לזה מעובדא דרבה סדר ליבני דמשמע דמקום שיש בו כותל הוה מדאמר 'על רבה תרצינהו', ולא שייך לישנא דעיולי אלא למקום שיש בו מחיצות, ויש לדחות, עיי"ש).

7. או"ח גה, וכתב המשנ"ב (ס"ק ח) אם יש בו מחיצות, ואפילו רק מחיצה אחת לצד מערב, ישב בצד המחיצה בסמוך לה (דהיינו עכ"פ בתוך ד' אמות) ואחוריו למערב כלפי המחיצה ונפנה שם. וכן אם הכותל במזרח יושב בסמוך לה ואחוריו למזרח. ויש מחמירין בזה (כן מוכח מהגר"א. שעה"צ), מפני שפירעו שלפניו הוא לצד מערב והשכינה במערב. ובמקום שאפשר, טוב להחמיר. כתב הפמ"ג דאין שיעור לגובה המחיצה רק כל שאין פירעו מגולה, על ידי זה שרי עוד כתב המשנ"ב (ס"ק ז) שנחלקו האחרונים (לפי ההלכה שבמחיצות מותר) האם בחצר בכל ענין שרי (ב"י ומג"א), או שחצר אסור באמצעה, בין מזרח למערב, שכן מגולה הוא באותו מקום, אם לא שמקרב עצמו לצד אחד מהכתלים (מהר"י אבוהב, ט"ז ועוד). מקורות - תוספות (ס"א ב', ד"ה ר' עקיבא). רא"ש (סי' כח). רשב"א (ד"ה רבי עקיבא). רבי יהודה שירליאון (ד"ה ר"ע). ראב"ד (הו"ד ברא"ה). רא"ה (ס"א ב', ד"ה אמר).

8. והב"י (או"ח גה) התקשה, שהיה לו לפרש דהא דאסר ליפנות בין מזרח למערב ושרי בין צפון לדרום, היינו בעיר העומדת במזרח של ארץ ישראל דומיא דבבל, וכדפירש רש"י. אבל עיר העומדת בצפונה של ארץ ישראל, דומיא דגליל, או אם עומדת בדרומה של ארץ ישראל, הוי איפכא, דבין צפון לדרום אסור ובין מזרח למערב מותר, כדקתני תנא קמא בהדיא, ובגליל צפון ודרום אסור מזרח ומערב מותר. עיי"ש באריכות. וראה עיניים למשפט. מקורות - רמב"ם (הל' בית הבחירה ז, ט).